

Min vän Hans Rosling

Hans Wigzell

Hans Wigzell, läkare och professor emeritus i immunolog, tidigare chef för Statens Bakteriologiska laboratorium/Smittskyddsinstitutet, rektor för Karolinska Institutet 1995-2003.
E-post: hans.wigzell@ki.se

Hans Wigzell lärde känna Hans Rosling när denne kom till KI år 1997. Under de kommande drygt tjugo åren utvecklades deras arbetsrelation till en vänskap. Här skildras bland annat Hans Roslings frustration över KIs byråkrati i samband med hans forskning i Moçambique, utvecklandet av bubbelstatistiken, grundandet av Gapminder och presentationerna som gjorde Hans Rosling till global tänkare och edutainer. Med sin forskningsexpertis inom immunologi och tumörbiologi blev också Hans Wigzell en samtalspartner kring behandlingsmetoder när Hans Roslings hälsa började svikta och var den som skötte arrangemangen kring begravningen och minnesstunden på KI.

Hans Wigzell got to know Hans Rosling when Hans Rosling joined KI in 1997. Over the next twenty years their working relationship developed into a friendship. In this article Hans Wigzell recalls Hans Rosling's frustration of KI's bureaucracy when it came to the research in Mozambique, the development of bubble statistics, the foundations of Gapminder and the presentations that made Hans Rosling a global thinker and edutainer. With his research expertise in immunology and tumor biology, Hans Wigzell became an conversation partner in the discussion of treatment methods when Hans Rosling's health began to fail. He also handled the arrangements around the funeral and the memory service at KI.

Jag hade lyckan att få känna och arbeta med Hans Rosling i över 20 år. Att få lära känna och bli djup vän med en annan vuxen människa när man själv närmar sig de sextio är en sällsynt ynnest. Mina minnen av Hans är en blandning av långa arbetsstunder och mer episodiska, ibland dramatiska möten.

Hans kommer till KI

Ganska snart efter att han kommit till Karolinska Institutet, KI, 1997, dök Hans upp på mitt rum. Jag var

då rektor på KI och Hans kom som många andra nyanlända forskare och lärare till sin rektor för att be om pengar. Man trodde ofta att dessa fanns i stor mängd gömda någonstans under kontroll av högsta chefen. Vi hade ett mycket trevligt samtal, Hans talade om sitt arbete och sina visioner, hur han arbetat i Moçambique och vad han ville göra. Det stod snabbt klart att han rörde sig utanför det svenska A4-formatet på ett mycket intressant sätt mot mycket stora mål. Jag förstod också att Hans

arbete nog skulle behöva stödjas på helt nya sätt utanför den akademiska ramen för att ha en chans att lyckas. Inom universitetsvärlden var Hans ambitioner och arbetssätt så väsensskilda från traditionellt tänkande att det nog skulle bli omöjligt att kunna administrera det hela inom universitetets ram. Hans berättade ofta sedan längre fram att vad som sedan skedde vid vårt första samtal gjorde honom först helt häpen och sedan närmast lycklig och att det påverkade honom mycket framåt. Jag tog honom vid samtalets slut helt enkelt vid handen, ledde Hans fram till mitt stora fönster mot en liten park. Så sa jag (enligt vad Hans sedan berättat för mig): *"Pengar sa du, jag tror nog det finns en hel del bakom det där trädet, och kanske också bakom buskarna där borta? Och där borta vid stenarna??"* Hans stirrade på mig med förundrade ögon, men sedan log han närmast lyckligt på sitt speciella sätt. Han förstod. Och jag lovade Hans att helhjärtat hjälpa och stödja honom i sökande efter pengar, där ute, utanför det strikt akademiska, ute i samhället. Mitt beteende den dagen berodde på att jag snabbt tyckt mig förstå redan vid vårt första samtal att Hans hade en unik potential att kunna utföra och slutföra sina visioner om han bara fick tillräckligt bra stöd. Och så var det ju och hans visioner var mycket bra!

Konzo, ett multidisciplinärt forskarämne

Hans blev snabbt den ledande forskaren på KI inom internationell hälsa och han blev professor i det ämnet 1997. Att han blivit en forskare

snarare än en praktiserande läkare berättade Hans berodde lite på en slump. I sitt arbete som allmänläkare på landsbygden i Moçambique på 1980-talet hade han kallats till en avlägsen by varifrån det kom akuta larmrapporter om en snabbt uppblossande poliolioknande epidemi. Det hela visade sig vara kopplat till ätande av felaktigt preparerat kassavamjöl med kronisk cyanidförgiftning som konsekvens. Sjukdomen som fick namnet konzo utgjorde Hans forskningsprojekt under mer än tjugo år. Ett tiotal doktorander, mestadels från Afrika, disputerade på denna sjukdoms olika aspekter. När vi diskuterade hans verksamhet kallade Hans själv alltid detta lite nedvärderande för *"min lilla grötforskning"*. Jag tror nu att Hans nog fortsatte med konzo-forskningen efter de initiala studierna mer som en sorts plikt att utforska och "lösa" konzos gåta. Han hade dock redan större mål i sikte, att få fram fakta om fattigdomens orsaker i världen och hur man skulle kunna på snabbast sätt eliminera dess orsaker. Hans "grötforskning" hade visserligen alltid god kvalitet men var inte lika exceptionell som hans övriga agerande för att vidareutveckla internationell hälsa på bred bas.

Hans och KI:s byråkrati

Fram till sekelskiftet och några år framåt tills jag slutade som rektor vid KI 2003/2004 träffade jag av och till Hans i hans arbete. Det skedde ibland på ett relativt dramatiskt sätt som när Hans rusade in på mitt rum svärande över KI:s idiotiska administrations

blockerande beteende vad gällde hans forskning i Moçambique. ”*Vad gäller det?*” var min fråga. Hans skulle ner långt ut på landsbygden och lokalt studera och rekrytera personal och patienter i konzo-projektet. Det hela skedde under ofta mycket primitiva betingelser och i avsaknad av tillgång till avancerad teknologi och kommunikation. Hans hade räknat ut att han behövde ha med sig 15 000 US dollar i kontanter för att snabbt kunna starta och genomföra ett aktuellt projekt. KI:s kamerala avdelning hade följt sina sedvanliga rutiner, och sagt blankt nej till detta. Man hade gett Hans ett flertal olika block med formulär för ifyllande av räkningar för att undertecknas av mottagaren (allt på svenska ...) som sedan skulle insändas och sedan efter vidimeringar skickas tillbaka med pengar till den som skulle ersättas t.ex. en patient långt ute på Moçambiques landsbygd. Hans forskning fungerade utmärkt och hans resultatredovisningar hade alltid varit klanderfria. Det var därför en stor lycka för mig att kunna meddela kameralavdelningen att göra ett undantag, att bevilja ett kontantuttag till professor Hans Rosling på 15 000 dollar från hans forskningsanslag att ta med till Moçambique för att användas i hans forskning. Jag meddelade också att jag personligen tog allt ansvar för denna order och skulle betala av personliga medel om något gick fel. Hans fick sina kontanter och kameralavdelningen fick sedan sina begärda och signerade räkningar när Hans kom hem från Afrika. Alla blev nöjda.

Framväxten av bubbelstatistiken

Men Hans fokus framåt låg egentligen redan då på att få fram tillförlitlig publik statistik som kunde användas för informera världen om hälsolägets olika aspekter i länder runt vår jord. Han var imponerande i sitt sätt att på olika vägar nalkas detta mål. Hans älskade ända sedan tidig skolgång matematik och sedan statistik, det var statistik han först studerade när han började vid Uppsala universitet. Statistik ansågs fortfarande kring millennieskiftet av många som en tråkig vetenskap som var svår att effektivt kunna använda för engagera en publik när man visade data. Ola och Anna, son och svärdotter, samt några andra studenter hade utanför den akademiska världen kring sekelskiftet börjat arbeta med att konstruera helt ny programvara för att tillåta ett dynamiskt presentationssätt. Det som sedan kom att kallas ”bubbelstatistik” tillåtande presentation av mer dramatiska, rörliga scenarier. Hans, som älskade statistik som vetenskap, hade nu också parallellt tagit som sin uppgift att bearbeta de globala stora databankernas ägare för att släppa sina data fria för användande. Speciellt Världsbanken var en intressant men knepig motståndare och vi talades ofta vid om hur man skulle få Världsbanken att sluta sälja sin information (som därmed inte kunde användas av fattiga länder) medan banken själv hade fått denna information gratis från de olika länderna. På ett mästerligt sätt lyckades Hans till slut efter många år när han blivit en etablerad och ”tung” person med utnyttjande

av en god förmåga att häckla utan att såra få Världsbanken att släppa loss sina data för publikt användande och samtidigt få positiva erkännanden för detta.

Stiftelsen Gapminder

Utvecklandet av bubbelstatistiken och Hans akademiska presentationer under början av 2000-talet gick mycket bra men allt var också behäftat med såväl strategiska som ekonomiska problem. Att till fullo kunna utveckla visionerna i att ta fram statistiska data och omvandla dessa till presentationer för olika fora och samtidigt få in nödvändig finansiering för detta samt placera allt i akademiska system visade sig alltför svårt. Hans och jag hade långa diskussioner om hur man skulle optimera det hela under 2005. Vi landade i att man borde skapa en stiftelse som Hans gav namnet Gapminder (tror han tog namnet från de uppmaningar som ges vid tunnelbaneresor i London, ”mind the gap” när man lämnade vagnen). Sida hade dittills varit den stora finansören av Hans projekt men hade nu fått allt svårare att hänga med i den snabba utvecklingen och de nya behoven. Konstruktionen av stiftelsen hade fascinerande nya drag som t.ex. att skapa nödvändig anskaffning av initialt kapital. Det ”bubbelstatistikprogram” som Hans använde och som skapats av Ola och Anna Rosling hade uppmärksammats av Googles ledning vid Hans föreläsningar i USA. Vi tog fram ett förslag att göra vad jag kallade en ”NHL-transfer”, d.v.s. överföra ”bubbelgänget” till Google på några

år för vidare programutveckling mot att vi för detta fick ett kapital insatt till stiftelsen Gapminder för att initialt kunna driva verksamheten. Gapminder skulle sedan i utbyte också få fri tillgång till de förbättrade program som Google tog fram för ”bubbelstatistik presentation för stiftelsens verksamhet. Efter ett större juridiskt arbete gick allt i lås, Gapminder kunde starta 2007 med goda finanser tillåtande full fart för några år utan annat stöd. Sida uttryckte sin glädje (och fick beröm för sina tidiga satsningar i programutvecklingen) i en speciell artikel i Ny Teknik när Gapminder-avtalet med Google offentliggjordes. Ola och Anna Rosling kom också snabbt efter avslutad tid på Google tillbaka till Sverige och Gapminder.

Utvecklingen till edutainer

Men allt detta skulle inte ha fungerat utan Hans unika förmåga att kunna presentera och försvara sina statistikbaserade data på ett sätt som kraftigt engagerade åskådarna.

Det bubbelbaserade presentationsmaterialet där historiens vingslag kunde visas på olika sätt, exempelvis i barnadödlighetens förändring i olika länder med tiden var essentiellt i detta men också Hans berättarstil, med humoristiska och underfundiga men aldrig sårande kommentarer. Folks fördomar kunde t.ex. bevisas genom att fråga via mentometrar om vad man trodde om barnadödlighet i ett visst land med några alternativa svar i t.ex. procent. Åskådarna (ibland ”experter”) från västvärlden trodde nästan alltid på mycket högre

Svärdslukarkonster under en TED-föreläsning 2007.

Foto: Pierre Omidyar

dödlighetssiffror än den nuvarande, verkliga siffran när landet kom från den fattigare sektorn av jordens länder. Att det verkligen förelåg fördomar kunde sedan enkelt bevisas av Hans genom att snabbt visa vilken siffra man skulle hamnat på om svaren varit helt på måfå (Hans kallade här måfåsiffran som att den kommit av hur en chimpanz hade gissat! Det fungerade alltid utmärkt.). Speciellt om det visade sig att referensauditoriet bestått av professorer från KI ...

Hans speciella personlighet och färdigheter kom också väl till användning när han höll sina föreläsningar. Hans toppfavorit, som användes mycket exklusivt, var den praktiska exemplifieringen av uttrycket *"making the seemingly impossible possible"*. Som ung hade Hans fascinerats av svärslukning men efter många misslyckade egna försök (han försökte med en trädgårdsslang, helt anatomiskt fel!) råkade han av en ren slump få som doktor den svärslukare som patient som han själv sett som ung. Denne man bannade Hans för hans bristande förståelse av den humana anatomin och lärde honom sedan trickets hemligheter. Hans var

sedan alltid nästan barnsligt förtjust i sin svärslukarkonst och fantiserade om att ha med den på sin meritlista. Det är lätt att förstå att en publik som överraskas av en plötslig förändring av en professor från Karolinska Institutet föreläsande statistik till en barbröstad svärslukare får detaljerna från den föreläsningen inbrända i sitt minne på ett mycket effektivt sätt. Hans blev också efter 2005 en alltmer uppmärksam föreläsare internationellt och blev under många år en självklar, inbjuden deltagare i de exklusiva Davos-mötena. Han fick i dessa sammanhang möta höga politiker och internationella näringslivstoppar och utvecklade då också helt nya, effektiva sätt att få dessa individer att avspänt delta i lärande på ett lekfullt sätt. Hans brukade ringa och be mig komma över på KI för att visa och testa om jag trodde/tyckte hans idé var bra. En gång var lunchrummets bord på institutionen omgjort till ett roulettbord med alla detaljer. Varje deltagare fick ett antal markers att satsa med. Sedan kom frågorna rullande och man förväntades att satsa på det nummer som man ansåg var rätt svar på frågan, allt medan Hans

Hans Rosling som croupier.

Foto: Stina/Representing Youth

bar full utrustning som en 50-talscroupier med skärm över pannan och förkläde och med ett saligt leende. Hans rapporterade sedan att roulett-spelet hade varit mycket effektivt och uppskattat under Davos-mötet och sannolikt höjt kunskapen om internationell fattigdom hos flera potentater.

Den globala tänkaren

År 2006 och framåt var en hektisk tid för Gapminder, i vars styrelse jag suttit sedan starten. Hans blev nu närmast en handelsresande i föreläsningar för att dra in medel till Gapminder som utvecklade allt fler program för att hjälpa till att sprida kunskap om hälsoläget i världen med speciellt fokus på fattigdom och dess orsaker. I styrelsen bestämdes hur mycket Hans skulle ta betalt för sina föreläs-

ningar, beroende på betalformåga och strategiska konsekvenser. Parallellt gavs föreläsningar också gratis till relevanta auditoria.

Datorprogrammen utvecklades vidare av Ola och Anna med medhjälpare och hade stora framgångar. Programmet ”Dollar Street” rullade t.ex. på alla visningsskärmar i FN-huset i New York under lång tid. Privata donationer till Gapminder började komma, bland de första från Sven Hagströmer, som fascinerats av Hans sommarpratarprogram och sedan förblev en trogen stödare av Gapminder. Bill och Melinda Gates blev personliga vänner, stöd accepterades från deras stiftelse, och från IKANO och Familjen Erling-Perssons Stiftelse kom också fint stöd. Med donatorer etablerade ofta Hans djupa personliga

relationer. Melinda Gates besökte t.ex. Hans under hans sista sommar. I olika rankinglistor över internationellt framstående personer kom ofta Hans högt upp, som i Foreign Policy Magazines lista 2009 om tänkare som formade världen med sina idéer. Men 2009 var också ett år då Hans fick en knäpp på näsan i sitt då närmast euforiska tillstånd. Han deltog då i tv-programmet *På Spåret* och var mycket positiv på hur det skulle gå när jag träffade honom innan programmet. Det gick närmast helt åt skogen med få rätta svar och Hans med partner åkte ut direkt. Han var faktiskt lite tilltufsad när jag sedan träffade honom och vidgick att han nog hade överskattat sina kunskaper. I svenska tidningar fanns då också insändare från lätt bedrövade människor, som hade höjt upp Hans till ett status som världens allvetare.

Sjukdomar påverkar alltmer

Hans var i sin ungdom en god orienterare och brukade berätta om sin glädje att finna sin väg i terrängen med sin pappa som en tidig partner. Det var antagligen vid orienteringstävlingar som Hans ådrog sin hepatit C-smitta som började att kraftigt nedsätta hans hälsa efter 2010. Hans hade redan tidigare, 1978, haft en nära döden-upplevelse med en testikelcancer med spridning i buken som efter hård strålbehandling botats. Interferonbehandling av hepatiten hade misslyckats och Hans var i stort sett döende 2014 då helt nya mediciner kom fram. Den bästa terapin erhöles med en kombinationsbehandling med

två mediciner, varav den ena fanns tillgänglig i Sverige. Hans och jag tog fram en strategi att få fram den andra medicinen till Hans via ett besök i Japan där den andra medicinen fanns registrerad och tillgänglig. Han flög dit, köpte medicinen för egna medel (för 90 dagars personlig behandling = lag för införsel av egna läkemedel, Hans var alltid mycket noggrann med det legala) och startade kombinationsbehandlingen. Behandlingen gick strålande, det andra läkemedlet blev under behandlingen också tillgängligt i Sverige. Hans ringde mig mycket glad i oktober 2015 och berättade: *"Jag är FRISK"*. Han återhämtade sig sedan snabbt, började återta olika fysiska aktiviteter och mådde utmärkt på alla sätt.

Men fristen var kort innan nästa diagnos kom. Tidigt en morgon våren 2016 kom ett annat samtal. Hans meddelade att han nu diagnosticerats med pankreascancer, och av den värsta sorten med mycket kort överlevnadstid. Eftersom Hans visste att min forskningsexpertis ligger inom immunologi och tumörbiologi hade han ingenting emot att vi tillsammans sökte finna ut om det fanns frontlinjeforskning som kunde användas i hans fall. Och detta utan att äventyra den konventionella behandling som ändå ges vid denna sjukdom. Hans DNA hos normala och cancers celler bestämdes snabbt. Man fann flera intressanta förändringar i tumörcellernas DNA som borde kunna ge upphov till proteiner som borde kunna igenkännas av Hans immunsystem. Vita blodkroppar från Hans isolerades och det kunde visas att dessa kunde

reagera aggressivt vid kontakt med dessa proteiner. Dessa potentiellt terapeutiska celler odlades upp i stor skala för att kunna användas till insprutning i Hans blodomlopp. Han åkte också ned till den klinik i Frankfurt som skulle kunna utföra denna insprutning.

Tyvärr hade Hans tillstånd under året förvärrats, delvis p.g.a. rester från de leverskador som hepatit C infektionen lämnat kvar. Han var för svag för att tåla cellbehandlingen.

Jag hade ett sista, långt telefonsamtal med Hans. Han började med att trösta MIG, jag har fått frid, är inte rädd för döden sa Hans. Mitt liv har varit rikt och gott, mitt slut blir nu bra. Hans bad mig sedan lova att vara officiant och hantera en minnesstund för honom vid Karolinska Institutet liksom att sköta om arrangemangen vid hans begravning i Uppsala. Han sa att det var vad han och familjen verkligen ville. Jag sa att jag var ärad av denna begäran, att jag aldrig gjort något sådant, men att jag skulle göra mitt bästa, det skulle nog bli bra.

Kort därefter avled Hans i hemmet i Uppsala. Många har sagt efteråt att minnesstunden och begravningen blev fina. Jag hoppas det.

Hans Rosling var en märklig man, en kamrat till oss.